

видання також потрапили імена невинно репресованих діячів.

Редакторська діяльність з підготовки першого тому Зводу справила відчутний вплив на становлення В. Тимофієнка як науковця та енциклопедиста. Спираючись на досвід систематизації вітчизняної містобудівної і архітектурної спадщини, набутий протягом десятиріччя роботи у складі редколегії Зводу, 1995 р. він видав ґрунтовну працю, яка до сьогодні є настільною книгою для фахівців у галузі охорони пам'яток та істориків архітектури і мистецтва. Мова йде про тематичний словник багатомовного видання «Енциклопедія архітектурної спадщини України» [12].

Як вже відзначалося, том, присвячений Києву, в редагуванні якого активну участь брав В. Тимофієнко, виступає зразком для кожного наступного тому Зводу. Зміст кожного тому складатиметься з ґрунтового вступу про історико-культурну спадщину області (міста), статей про окремі пам'ятки, міститиме багато ілюстрацій, численні картографічні матеріали, плани, схеми. Обсяг кожного тому в середньому становитиме від 100 і більше друкованих аркушів. Деякі з томів, як і том про Київ, складатимуться з кількох книг. Узагальнюючи вищесказане, відмітимо, що підготовка та вихід окремих частин Зводу, безумовно, сприяли активізації пошукової роботи, виявленню пам'яток архітектурної спадщини та підняттю їхнього збереження на новий рівень. На сьогодні роботу з підготовки томів Зводу очолює Головна редакційна колегія, на чолі з академіком В. Смолієм. Науково-методичну допомогу здійснюють Інститути історії України, археології, мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України, архітектурні установи. Координує зусилля авторських колективів Центр підготовки «Зводу» пам'яток історії та культури України Інституту історії України НАН України.

За інформацією, наданою НАН України у Довідці про стан та перспективи реалізації енциклопедичного проекту «Звід пам'яток історії та культури України», протягом останніх тридцяти років як на регіональному рівні, так і Головною редакцією Зводу проведена фундаментальна робота з підготовки до випуску у світ цього видання [13]. У цьому зв'язку слід наголосити, що у витоків енциклопедичного проекту стояв В. Тимофієнко, організаційний та редакторський внесок якого у його підготовку, важко переоцінити. Водночас зазначимо, що протягом роботи на посаді відповідного секретаря Головної редколегії відбувалося становлення В. Тимофієнка як науковця. Зокрема матеріали, опрацьовані на цьому етапі, були плідно залучені дослідником до підготовки таких фундаментальних авторських праць, як «Формирование градостроительной культуры юга Украины: Материалы к Своду памятников истории и культуры народов СССР» (1986), «Енциклопедія архітектурної спадщини України: тематичний словник багатомовного видання» (1995), «Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни та поняття» (2002) тощо.

1. *Постанова Ради Міністрів УРСР «Про заходи щодо забезпечення видання томів Зводу пам'яток історії та культури народів СРСР по Українській РСР» від 03.09.82, № 453 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua>.*
2. *Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження складу Головної редакційної колегії Зводу пам'яток історії та культури України» від 10.06.92, № 339 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.*
3. *Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про голову Головної редакційної колегії Зводу пам'яток історії*

та культури України» від 05.07.95, № 418 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.

4. *Постанова Кабінету Міністрів України «Про додаткові заходи щодо забезпечення видання томів Зводу пам'яток історії та культури України» від 14.03.92, № 131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.*
5. *Звід пам'яток історії та культури України. Енциклопедичне видання: в 28 т. – Кн. 1: Київ, Ч. 1: А–Л / Редкол.: П. Тронько та ін. – К., 1999.*
6. *Указ Президента України «Про забезпечення підготовки і випуску багатомовного енциклопедичного видання “Звід пам'яток історії та культури України”» від 11.12.2000, № 1328 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.*
7. *Указ Президента України «Про додаткові заходи з підготовки і випуску багатомовного енциклопедичного видання “Звід пам'яток історії та культури України”» від 28.11.07, № 1156 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.*
8. *Звід пам'яток історії та культури України... – Кн. 1: Київ. – Ч. 2: М–С. – К., 2004.*
9. *Звід пам'яток історії та культури України... – Кн. 1: Київ. – Ч. 3: С–Я. – К., 2011.*
10. *Тимофієнко В.І., Григор'єва Т.Ф. До питання про підготовку зводу пам'ятників історії і культури народів СРСР. – УНКИ(1а). – 1980.*
11. *Тимофієнко В.І. Відображення архітектурної спадщини [у Зводі пам'яток історії і культури СРСР] // Пам'ятки України. – 1985. – № 2.*
12. *Тимофієнко В.І. Енциклопедія архітектурної спадщини України: тематичний словник багатомовного видання. – К., 1995.*
13. *Пояснювальна записка до проекту Указу Президента України «Про внесення зміни до Указу Президента України від 15 грудня 2006 року № 1088 та визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України» // Державний комітет телебачення та радіомовлення України. Департамент інформаційної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish>.*

Pelevin E.Y. Volodymyr Tymofienkí participation in the preparation of encyclopedic project «Norpus of historical and cultural monuments of Ukraine». The role of the famous national historian of the architecture V. Tymofienkí (the 1941–2007th) in the preparation of encyclopedic project «Norpus of Ukrainian historical and cultural monuments» is shown. The characteristic of project, it's main stages are determined. It is proved that the work for the architectural heritage systematization in the 1983–1997th is greatly influenced on the formation of V. Tymofienkí as the scientist and lexicographer.

Key words: Norpus of historical and cultural monuments of Ukraine, Volodymyr Tymofienkí, encyclopedia.

В. М. Орлов

РОЗВИТОК ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І НАУКОВИХ ІНСТИТУЦІЙ В УКРАЇНІ 1990-х рр. ЩОДО АЛЬТЕРНАТИВНИХ РЕЛІГІЙНИХ МІНОРИТАРНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

У статті проаналізовано розвиток українських історичних праць та еволюцію академічних історичних інституцій упродовж 1990-х рр. щодо студіювання громад альтернативних релігійних міноритаріїв.

Ключові слова: альтернативна релігійність, міноритаріїв, наукова інституція, релігійне об'єднання, Україна.

За роки незалежності в Україні відбулося становлення власних наукових та освітніх інституцій, котрі предметно займалися дослідженням історії релігії та об'єднань альтернативної релігійності. Починаючи з 1990-х рр., професійні українські історики отримали можливість опрацювання, закритих у радянський період, джерел і матеріалів, вивчення досвіду світової історичної науки та перегляду існуючих усталених методо-

логічних засад, які домінували у радянській історіографії з історії релігії та нової альтернативної релігійності.

Опрацювання проблеми історії нової альтернативної релігійності та висвітлення ролі українських фахових істориків щодо дослідження релігії загалом і альтернативних релігійних міноритаріїв відображено у працях Н. Белікової, В. Войналовича, В. Єленського, О. Ігнатуші, А. Киридон, О. Нестулі, І. Огорокової, Я. Олексина, П. Панченка, В. Пашенка, Я. Стоцького, Н. Тамамян, О. Тригуба, О. Тупик, І. Чернікової та ін. Метою цієї статті є аналіз розвитку альтернативної міноритарної релігійності в Україні у контексті робіт вітчизняних істориків 1991–2000 рр. та еволюція основних навчально-наукових інституцій, де вивчалася історія неорелігійного фактору.

Прикладом подібної інституційної структурної трансформації є формування у 1991 р., на основі Інституту історії Академії наук УРСР, Інституту історії України Національної академії наук України, на чолі з директором, доктором історичних наук, професором, членом-кореспондентом НАН України В. Смолієм. Вивчення різних аспектів історії релігії відбувається в межах відділу новітньої історії та політики (станом на 2014 р. завідувачем є доктор історичних наук, професор Г. Касьянов) та відділу історії України другої половини ХХ ст. (завідувач – доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент НАН України В. Даниленко) [1].

На ґрунті реорганізованого Інституту історії партії при ЦК КПУ було створено Інститут національних відносин і політології НАН України, який 1997 р. реорганізовано в Інститут політичних і етнонаціональних досліджень (з 2005 р. ім. І. Кураса) НАН України (станом на 2014 р. в. о. директора – доктор історичних наук, професор О. Майборода). У його складі функціонує Центр проблем церкви і етноконфесійних досліджень, що займається вивченням історії релігій і етнорелігійних проблем сучасного суспільства [2].

Впродовж 1990-х рр. розпочалося формування потужних академічних шкіл дослідників релігії у Києві, Дніпропетровську, Донецьку, Запоріжжі, Львові, Миколаєві, Одесі, Острозі, Полтаві, Сімферополі. Так, студіювання історії релігії й альтернативної релігійності в Україні відбувається на основі історичних факультетів і фахових кафедр Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова (м. Київ), Чорноморського державного університету ім. П. Могили (м. Миколаїв), Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара, Донецького національного університету, Вищого навчального закладу «Український католицький університет» (м. Львів), Національного університету «Острозька академія», Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Короленка. У вищих навчальних закладах суспільно-гуманітарної спрямованості, починаючи із 1990-х рр., розпочато викладання спеціальних курсів з історії релігії та церкви, історії державно-церковних відносин, складовою котрих є дослідження історичної ретроспективи альтернативних релігійних об'єднань.

Дослідження історії релігії другої половини ХХ ст. в Україні здійснюють кафедри історичного факультету Державного вищого навчального закладу «Запорізький національний університет» Міністерства освіти і науки України (станом на 2014 р. декан – доктор історичних наук, професор В. Мільчев), зокрема в межах науково-дослідної теми «Актуальні проблеми історії релігії та церкви в Україні ХХ–ХХІ ст.» [3]. До початку анексії Автономної Республіки Крим Російсь-

кою Федерацією, вивчення історії громад альтернативних релігійних міноритаріїв відбувалося й у межах наукової лабораторії з дослідження етноконфесійних проблем Криму Таврійського національного університету ім. В. Вернадського (м. Сімферополь) і Кримського наукового центру НАН України Міністерства освіти і науки України [4, 2 3].

Сучасна українська історіографія 1991 р. – початку ХХІ ст. історії нової альтернативної релігійності віддзеркалює загальні тенденції новітнього українського історіографічного процесу. Проаналізовані науково-історичні джерела щодо генези альтернативних міноритарних громад надають можливість стверджувати про значне розширення спектру досліджень, якісного рівня обґрунтування та ступеню узагальнення, наявності багатоманітності позицій щодо обраної нами теми.

Впродовж 1991–2000 рр. у новітньому українському історіописанні історії альтернативної релігійності відбулося накопичення історичних знань і зростання інтересу до цієї тематики. Виявом зростання зацікавлення фахових істориків релігійною тематикою є ряд наукових, науково-практичних конференцій, круглих столів, симпозіумів, проведених в Україні на цьому етапі. Так, на думку А. Киридон, проведення Всеукраїнського наукового симпозіуму «Релігія і церква у національному відродженні» (м. Київ, 1992 р.); науково-практичної конференції «Релігія в Україні: сучасний стан та перспективи» (м. Київ, 1993 р.); «Українська національна ідея і церква» (м. Київ, 1993 р.); Всеукраїнської наукової конференції «Релігійна традиція в духовному відродженні України» (м. Полтава, 1992 р.); щорічних Міжнародних наукових конференцій «Історія релігії в Україні» у Львові протягом 1990-х рр. – початку ХХІ ст. та «аналогічних заходів спричинило посилення інтересу до вивчення історії церкви, сприяло збільшенню кількості публікацій із зазначеної проблеми» [5, 49]. У наукових та науково-популярних працях, особливо впродовж 1990-х рр., розвінчано стереотипи щодо історії релігії, існуючі в радянській історіографії історії НРТ, зокрема у використанні поняттєво-термінологічного апарату і трактуванні історії поширення окремих громад.

Першим історичним дослідженням, в якому було описано історію альтернативної релігійності, є праця доктора історичних наук, професора П. Панченка. У контексті розбудови традиційних релігій в Україні, науковець акцентував увагу на зростанні питомої ваги «нових релігійних форм» [6, 26]. Однак автор продовжує використання понять «секта», «сектантство», «сектантські формування», що характерно для радянських історичних праць та констатує наявність окремих неорелігійних громад в Україні, починаючи з 1970-х рр. [6, 35 37].

Загалом, ситуація в новітньому українському історіографічному процесі історії нової альтернативної релігійності позначена превалюванням колективних праць, основною метою яких було узагальнення науково-історичних знань з означеної теми. Так, у колективній монографії М. Рибачука, О. Уткіна та М. Киришка побіжно проаналізовано історію РУНВіри як однієї з найбільших неорелігійних громад, функціонуючих в діаспорі. Автори більшу увагу концентрують на вивченні історії традиційних релігій України [7, 83 84]. Ще одне узагальнююче дослідження – «Україна: друга половина ХХ століття: Нариси історії» (за авторством П. Панченка, М. Плюща, Л. Шевченко та ін.) – містить короткий характеристику історії «сектантства», з яким, на думку науковців, варто ідентифікувати як нову релігійну альтернативу, так й історичні

протестантські деномінації [8, 219–220]. Тоді ж Я. Стоцьким побіжно зазначений факт зростання релігійної різноманітності в історії УРСР та незалежної Української держави. Так, упродовж 1988–1998 рр. в Україні, на його думку, видове різноманіття конфесій «зросло майже вчетверо», зокрема за рахунок формування альтернативних меншоритарних об'єднань [9, 49].

За сприяння Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, в 2000 р. опубліковано узагальнюючу працю – «Релігія і політика в сучасній Україні». У ній походження нових альтернативних релігій проаналізовано в контексті історії традиційних і національних конфесій, зокрема буддизму, індуїзму [10, 237]. Вперше в українській історичній науці зафіксовано використання поняття «тоталітарна секта» щодо історії окремих об'єднань альтернативної релігійності (Великого Білого Братства, неодонології тощо) [10, 237–238].

Натомість у посібнику Ю. Алексєєва, С. Кульчицького й А. Слюсаренка – «Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985–1999 рр.)» викладено лаконічну інформацію про зростання мережі релігійних організацій в Україні першої половини 1990-х рр. Істориками наголошено на існуванні нових «екзотичних» релігійних громад, які представлені Церквою Ісуса Христа Святих останніх днів та Міжнародним Товариством Свідомості Крішні [11, 154]. Своєю чергою, видання «Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.)», що є 14-м томом серії «Україна крізь віки», містить інформацію про чисельний склад альтернативних християнських організацій України. Зокрема тут зауважено: «1999 р. діяли 498 громад харизматів, що становило 2,2% загальної мережі релігійних організацій» [12, 308].

Отже, для узагальнюючих праць 1990-х рр. характерним є поверхове вивчення історії релігійної альтернативи у контексті історії традиційних релігій України та використання статистичних даних у дослідженні ролі конфесійного фактору. Разом із тим, варто зауважити, що накопичення науково-історичних знань у сучасній українській історіографії історії альтернативної релігійності започатковано саме в 1990-х рр. У цей час відбулася і методологічна переорієнтація всезагального вивчення історії релігії. Хоча в більшості історичних робіт цього періоду означена тематика розглядається побіжно, в контексті історії релігії та церкви в Україні та світовому вимірі. Поряд із відкриттям архівних джерел та зняттям обмежень, дослідження історії релігії містять і окремі атавізми радянського історіописання в цій царині, що виявляється в поняттєво-категоріальному апараті та негативному ставленні науковців до цієї теми студіювання.

1. Інститут історії України НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua>.
2. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ipiend.gov.ua>.
3. Окорочова І.Г. Українське неоязичництво як суспільне явище (1991–2011 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Запоріжжя, 2012.
4. Чернікова І.В. Історична еволюція багаїзму (середина XIX–кінець XX ст.): Автореф. дис. канд. іст. наук. – Дніпропетровськ, 2001.
5. Киридон А.М. Держава церква суспільство: інверсна трансформація в Україні. – Рівне, 2011.
6. Панченко П.П. Релігійні конфесії в Україні (40-і – початок 90-х рр.). – К., 1993.
7. Національне відродження і релігія / М. Рибачук, О. Уткін, М. Кирюшко. – К., 1995.

8. Україна: друга половина XX ст.: Нариси історії / П. Панченко, М. Плющ, Л. Шевченко та ін. – К., 1997.
9. Стоцький Я. Релігійна ситуація в Україні: проблеми і тенденції розвитку (1988–1998 рр.). – Тернопіль, 1999.
10. Релігія і політика в сучасній Україні / І. Курас, М. Рибачук, М. Кирюшко, П. Феценко. – К., 2000.
11. Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985–1999 рр.): Навч. посіб. / Ю. Алексєєв, С. Кульчицький, А. Слюсаренко. – К., 2000.
12. Литвин В.М. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.) // Україна крізь віки: в 15 т. – Т. 14. – К., 2000.

Orlov V.M. Development of national historical research and academic institutions in Ukraine during the 1990th as to alternative religious minority groups. In the article are analyzed the development of Ukrainian historical works and evolution of historical academic institutions during the 1990th about the study of the alternative religious minority communities.

Key words: alternative religion, minority, scientific institutions, religious associations, Ukraine.

К. М. Ніколаєць

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ 1990-х рр.: ІСТОРИОГРАФІЯ

На основі здійснення історіографічного аналізу, визначено стан дослідження сфери соціальної політики 1990-х рр. в Україні.

Ключові слова: історіографія, соціальна політика, інфляція, економічна криза.

Після розпаду СРСР, упродовж 1990-х рр. Україна була змушена докладати величезних зусиль для виходу зі складної економічної кризи, що кардинально позначилося на її соціальній політиці. Стартові умови, за яких розгорталися відповідні перетворення, були в Україні чи не найскладнішими, порівняно з іншими посткомуністичними країнами. Комплекс політичних, економічних і соціальних чинників, що впливали на здійснення соціальної політики, визначив і специфіку їх дослідження науковцями. До наукових пошуків залучалися економісти, соціологи, демографи, представники політичної науки та правознавці. Висвітлення окремих аспектів соціальної політики здійснювалося, як правило, в рамках написання дисертацій.

Увага дослідників зосереджувалася на визначенні рівня життя населення України впродовж 1990-х рр. та обставин, що визначали ці зміни. У наукових студіях представлені основні критерії визначення рівня життя та його основні показники, з окресленням їх регіональних відмінностей [1]. На основі аналізу статистичних даних, визначалися відмінності у сприйнятті власного матеріального становища населенням регіонів та оцінка ним перспектив розвитку системи соціального забезпечення в Україні. Критичні зауваження часто лунали на адресу українських урядів, що, на думку науковців, здійснювали не виважену економічну політику в інтересах зацікавлених у перерозподілі державної власності на свою користь великих фінансово-промислових груп. Тут варто виділити дослідження О. Рахманова, котрий справедливо відзначив, що в перші посткомуністичні роки приватний капітал, який тільки формувався, вдало домагався результатів за рахунок шахтарського протестного руху, який «червоні директори» використовували з метою державної підтримки збиткових шахт. Однак з середини 1990-х рр. у владу почали рухатися нові багатії, яких умовно називають «трейдерами» та «фінансистами», які навчилися накопичувати власний капітал за рахунок так званих вмираючих активів. Саме фінансисти були першими організаторами економічних процесів, відкривачами зовнішнього ринку [2].